Тетяна ПІЦУРА

НАЗВИ ЖІНОЧИХ ПРИКРАС В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТСЬКИХ ГОВОРАХ

У складі лексико-семантичної групи назв одягу окреме місце займають назви прикрас, що, окрім основної своєї функції іменування тієї чи іншої реалії, несуть у собі закодовану інформацію про розвиток українського народу, його культурно-історичні взаємини з сусідніми (і не тільки сусідніми) народами й етносами.

Етнографи стверджують, що в історії розвитку людства та його матеріальної культури прикраси разом з фарбуванням (татуюванням) тіла попереджують появу одягу. Уже в неолітичну епоху було дуже багато оздоб у вигляді намиста з різного матеріалу, підвісок. У цей час „тяжко було сказати, хто носив на собі більше оздоб – чоловіки чи жінки", а починаючи з епохи металів „на території сучасної України, як і скрізь у Європі, оздоби переходять найбільш до жінок та починають ставати їхньою монополією" [6: 122]. Поява ж у побуті нової реалії супроводжувалася появою нового слова, що заховувало в собі чимало інформації.

Назви прикрас частково були предметом наукових студій мовознавців. Так, Галина Буткова [3] свою увагу зосередила на формуванні лексичної групи „прикраси" в українській мові. Вивчаючи художні тексти української літератури І пол. XIX століття, – твори Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, – вона подає етимологічно-семантичну характеристику близько двох десятків лексем, що іменують прикраси для голови, шиї, рук, вух. Гуцульські назви прикрас на матеріалі друкованих етнографічних та лексикографічних праць, а також картотеки Словника гуцульських говірок дослідила Ганна Войтів [7].

Пропонована стаття є чи не першою спробою лексико-етимологічного, семантичного та лінгвогеографічного аналізу живорозмовного матеріалу, зібраного нами у гірських районах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької областей. Предметом дослідження є тематична група назв прикрас для шиї закарпатського, бойківського, гуцульського та буковинського говорів.

1. Нашийна прикраса, виготовлена з нанизаних на нитку перлів, коралів, зернин, насіння овочів: *моні́сто* (закарп., бойк. гов.), *намі́сто* (бойк. гов.), *пац'о́(е,у)рки(ы), пац'у́ркы, ла́нок з пац'о́рок* (бойк., гуц., частина закарп. гов.), *кора́л'і, кул'а́ри* (бойк., гуц. гов.), *до́ўг'і кора́л'і, г'орда́н* (гуц. гов.), *р'адкы* (борж., марамор. гов.), *моні́сто из зи́рн'ат* (закарп. гов.), *си́л'енка* (гуц. гов.), *бу́си, ожире́л':а* (буков. гов.).

Діалектологія ✍

Номен *моні́сто* функціонує у більшій частині закарпатських говірок

(боржавській, верховинській, ужанській говіркових групах), бойківських [25: I: 451], подільських [18: 117], поліських [20: 122; 30: 297] говірках; в останніх вживається ще й на позначення намиста з монет [10: 97]. Зустрічаємо його також у говорах російської; пор. рос. *монисто* ‘пронизи, монеты и шелеги на гайтане’ [13: II: 345]; білоруської, болгарської та чеської мов. Діалектна назва *мони́сто* – продовження праслов’янської форми **monisto*, що має споріднені відповідники в давньоанглійській, давньоверхньонімецькій, давньоіндійській мовах і виводиться з і.є. **mono-* ‘потилиця, шия’ [15: III: 507].

Спорадично у бойківських говірках на позначення описуваної реалії вживається назва *нами́сто*, яка функціонує у лемківських [19: 338], поліських [10: 99-100; 22: 136; 26: 175] говірках і є літературною нормою української мови [29: V: 148]. *Нами́сто* – результат видозміни діалектної форми *мони́сто* з метатезою *м* і *н* під впливом слів з префіксом *на-* [15: IV: 35].

Складеною назвою *мони́сто из зи́рн'ат* позначається у закарпатських говірках найбільш архаїчний вид намиста, що виготовлялося в домашніх умовах шляхом нанизування яблучних зернят, насіння гарбуза, кукурудзи на нитку або волос. З часом для виготовлення намиста почали вживати намистини з каменя, коралів, різнокольорового скла.

Назвою *пац'о́(е́)рки, пац'ур(л')кы́* у закарпатських (мараморoській говірковій групі), бойківських та гуцульських говірках позначається намисто, виготовлене із „дрібосеньких пацерочок” (с. Н. Березів Ів.-Фр.). Відоме це слово й іншим українським говорам: лемківським [19: 338; 5: 447], волинським [17: 180], наддністрянським [2: 297], поліським [1: I: 33; 30: 302; 10: 116; 22: 136; 26: 177], полтавським [11: III: 103; 27: 66], а з ремаркою „діалектне” фіксується в СУМі [29: VI: 103]. В українських говорах *пацо́рки* – багатозначне слово, що позначає також ‘незаплетені або дуже погані у дівчини коси’ [27: 66], ‘сережки’, ‘китиці навколо хустки’ [10: 116], ‘торочки на скатерці, домотканих виробах’, ‘шнурок з намистинами для відрахування молитов, вервичку’, ‘нанизані на нитку у вигляді чоток солодкі дитячі пряники, які продають біля церкви на храмове свято’ (закарпатські говірки). Широке вживання цього слова у значенні ‘намисто’ – результат переосмислення первинного значення *пац'о́рки* ‘чотки’, яке запозичено з польської мови; пор. пол. *paciorki* ‘т.с.’ є формою множини ‘молитва, намистинка’ (намистинами на чотках відраховували кількість прочитаних молитов, найчастіше молитви „Отче наш”). Польська форма *paciorek* – демінутив від *pacierz* ‘молитва’, яке зводиться до лат. *pater* ‘батько, отець’, першого слова молитви „Pater noster” [15: V: 323]. Семантичний розвиток ‘чотки’ > ‘намисто’ > ‘прикраса для вух’ відбувався на основі спільності складових частин, намистин та, можливо, функціональної близькості описуваних реалій: нам відомі факти, коли й зараз після закінчення

молитви чотки носять на шиї. Інша семантична гілка ‘шнурок з намистинами’ > ‘торочки на скатерці, домотканих виробах’ > ‘китиці навколо хустки’ > ‘незаплетені або дуже погані у дівчини коси’ розвинулася на підставі зовнішньої подібності денотатів.

За диференційною ознакою (ДО) ‘якість матеріалу’ назві *пацóрки* у гуцульських та бойківських говірках протиставляється *корáл'і* (*кул'áри* – видозмінена форма з метатезою *р* і *л*) – намисто виготовлене із натуральних коралів. Інформатори добре усвідомлюють, що *корáл'і* – то було ‘*велúке намúсто із велúких пéрл'іў*’ (с. Коростів Ів.-Фр.), ‘*дорогé намúсто іс червóних пáц'ірок, обл'амóваних з двóх стор'ін нáўколо д'ірочок зóлотом*’ (с. Солотвин Ів.-Фр.), ним прикрашали себе переважно заможні жінки, бідні ‘*носúли у 2-3 р'адú червóн'і корáл'і с к'істки*’(с. Ділове Рах.). Ареал назви *корáл'і* обіймає майже все південно-західне наріччя (окрім закарпатських говірок, де виступає форма *пац'уркы*): гуцульські [9: 292], бойківські [8: 20], наддністрянські [2: 279] говірки; охоплює поліські говірки [1: I: 242; 10: 75; 22: 136] і продовжується майже на всій слов’янській території [30: 293; 13: II: 161; 15: III: 11] . Уживання слова *корáл'і* ‘намисто з коралів; взагалі намисто’ в українській мові [29: IV: 285; 11: II: 283] – результат метонімічного переосмислення значення слова *корáл'і* ‘рід морських поліпів; вапнисті відкладення цих тварин, використовувані для прикрас’, що, очевидно, запозичене через російське або польське посередництво з латинської мови; пор. с.лат. *corallus* ‘корал’ [15: III: 11]. Семантична модифікація ‘назва матеріалу виробу’ – ‘назва виробу’ характеризується високою частотою вживання в українській мові.

Полісемічність слова *корáл'і* призводить до появи в говорах складних назв з прикметником-конкретизатором. Так, у говірці с.Зелене (Ів.-Фр.) нами зафіксована назва *дóўг'і корáл'і – із деревúáних велúких пац'éрок, до пóўаса, носúли у 2-3 р'адú т'íл'ки д'íўчáта*. Тут прикметник-конкретизатор, вказуючи на основну ознаку – ‘розмір виробу’, відкриває приховану сему ‘несправжнє намисто’, – справжні коралі довжиною до пояса могли мати лише заможні міщанки. Підтвердження цього знаходимо в етнографічних працях: Яків Головацький зауважує, що багата міщанка на коралі витрачає великі гроші, обвішує ними шию аж до пояса в 10-15 рядів і „выглядываеть, как пышная индейка”; бідніша вживає „стеклянные или другие поддельные кораллы” [8: 21].

В окремих населених пунктах Гуцульщини на позначення намиста з коралів вживається слово *сúл'енка – то насúл'ен'і корáл'і; чим б'íл'ше сúл'енок, тим багáтша д'íўчина; за пáру сúл'енок продавáли кон'á* (с. Білин Рах.). Висока валентність твірної основи дієслова *сúлити* (*насил'áти* – нанизувати, *засúлити* – зав’язати, *присúлити* – прив’язати) зумовила багатозначність слова *сúл'енка*: ‘вузька смужечка із коралів’ [16: 70], ‘з пацьорок биндочка під шию’ [4: I: 257], ‘виплетена з бісеру стрічка, яку вплітали дівчатам у коси на Гуцульщині’ [8: 73], ‘шнурок; дрібна бусинка; низка бус, грибів;

стрічка із бісеру, кілька з'єднаних низок намиста' [11: IV: 120]; 'тканий пояс' [14: II: к. 162] (див. п. 2).

У закарпатських говірках (боржавській, мараморoській говіркових групах) нами зафіксована лексема *р'аткы́* 'намисто', що є результатом семантичного переосмислення слова *р'адок* 'кілька слів, літер або інших знаків, написаних чи надрукованих в одну лінію' [29: VIII: 924]. Уживання слова *р'аткы́* у формі pl.tantum мотивується способом носіння намиста: навіть найбідніша молодиця одягала 2-3 разки, а багатша – і то більше [8: 22].

Спорадично на позначення описуваної реалії в буковинських говірках вживаються лексеми *ожере́л':е, бу́си*.

Незначний ареал слова *бу́си* 'намисто' (поліські говірки [10: 28; 22: 136; 30: 283]) та маркування його як рідковживане Словником української мови [I: 263] дозволяють зробити припущення, що в українських говорах це – російське запозичення, до того ж у російській мові семантика його значно ширша; пор. *бусы* 'общее название дутых стеклянных, а иногда и граненых, пронизей разного вида и цвета' [13: I: 144]. Що стосується етимології слова *бу́си*, то досі немає задовільного пояснення; лінгвісти здебільшого пов'язують його з *б'і́сер*, що походить від ар. *busra*. О. Соболевський пов'язує з давньоруським *бу́са* 'човен', словом германського походження; пор. д.ісл. *bussa* 'т.с.', оскільки черепашки, з яких виготовлялося намисто, були схожі своєю формою на човни [15: I: 306]. М. Фасмер [32: I: 252] вважає етимологію О. Соболевського сумнівною, а перше припущення фонетично неприйнятним.

На позначення намиста з перлів в окремих говірках Чернівецької області використовують слово *ожере́л':е*, котре можна кваліфікувати як запозичення з російської мови, особливо зважаючи на його невластиву українській мові фонетику та значно ширше семантичне поле в говорах російської мови; пор. рос. *ожерелье* 'шейное украшение из камней, или монет, цепочек', 'воротник', 'меховой или иной другой нарядный ворот, пристегиваемый к зипуну' [13: II: 657]. У словниковій статті *ожерелье* В. Даль наводить ще одне спільнокореневе слово *ожерелок* 'всякого рода ошейник, что лежит вокруг шеи', 'ошейник на скотину', 'галстук, шейный платок', 'меховый воротник, особенно женский', 'женский ошейник, монисто, ожерелье', підкреслюючи його близькість зі словами *жерло* і *горло* [Там само].

2. Намисто з бісеру, що облягає шию: *си́л'енка, ба́ршанка, барши́ўка, парткы́, тка́нка* (гуц. гов.), *в'іс'о́рок, наши́ван'і пац'у́ркы* (бойк. гов.), *зга́рда(и), га́рда, гердáн* (гуц., бойк. гов.), *драби́нка, мони́ст'а, пле́ти(і)нка* (закарп. гов.), *фе́н'ічка, б'і́сер* (буков. гов.).

Словом *си́л'енка* у гуцульських говірках з давніх-давен називали 'намисто у вигляді стрічки, що виплетене з дрібних кольорових намистинок (а часом з бісеру) на волосяній чи шовковій основі, зав'язується стрічечками ззаду на шиї' [6: 125]. Вона щільно прилягала до шиї, порядком нижче одягали кілька разків намиста [8:

60]. На сучасному етапі розвитку українських діалектів семантичне поле слова значно розширилося (див. п. 1). *Си́л'енка* – суфіксальний дериват від дієслова *сили́ти, сил'а́ти* ‘зав’язувати вузлом’, що своїм корінням сягає індоєвропейської мовної єдності, споріднене з лит. sieti ‘зв’язувати’, д.в.н. seil ‘канат’, д.інд. syáti ‘т.с.’ [15: V: 230; 32: III: 621-622].

Для *силянки* використовували різнокольорові намистини, при відповідному нанизуванні яких отримували певний геометричний малюнок. На основі мотиваційної ознаки ‘форма орнаменту’ утворилися такі видові назви ‘силянки’: *зубо́к* [21: 73], *риш'і́тка* [7: 152], *драби́нки* [25: I: 232]. Результатом метафоричного переосмислення значення ‘пристрій з двох поздовжніх жердин, частин мотузки, скріплений рядом поперечок, що використовується для піднімання або опускання куди-небудь’ [29: II: 403] є вживання в закарпатських (верховинській групі), бойківських та поліських говірках [10: 47] демінутива *драби́нка*. Семантична зміна відбувалася на основі зовнішньої подібності геометричного малюнка намиста до форми драбини.

Паралельно з назвою *драби́нка* у верховинській говірковій групі закарпатських говірок нами зафіксована лексема *пле́тенка* (*плит'і́нка*) – результат метафоричного переосмислення значення слова ‘дрібно заплетена дівоча коса’, – якою позначають різновид силянки з узором у вигляді косички, а не „прикрасу, виготовлену плетінням” [7: 152]. Підтвердженням цього є зафіксоване Б. Кобилянським у гуцульських говірках *пле́т'інка* ‘широка стяжка (смужка) з кораликів’ [16: 70] та Словником Б. Грінченка близьке значення ‘різновид вишивки’ [11: III: 194]. З інваріантним значенням ‘річ, виготовлена плетінням’ назва *плетінка* широко вживана говорами української мови (див. [1: II: 54; 17: 186; 33: 290]), а в розумінні ‘плетена сумка для продуктів, дрібних речей; обплетений лозою, дротом глиняний або скляний посуд; оздоба з переплетених певним способом пасом шкіри, стрічок і т. ін.’ є літературною нормою [29: VI: 579]. З подібним семантичним наповненням побутує вона і в говорах російської мови; пор. рос. *плете́нка* ‘плетеная вещь; не просто скрученый, а плетеный впереборку снурок, опояска, плетеник на шею’ [13: III: 125].

Синонімами до *си́л'енка* у гуцульських говірках виступають лексеми *ба́ршанка, баршиўка, ґерда́н*, *па́ртка* (інколи у формі pl.tantum – *парткы́*), *тка́нка*.

Уживання *ба́ршанка* на позначення описуваної реалії – результат переосмислення значення слова *ба́ршанка* ‘оксамитова стрічка’ (метонімічна зміна ‘частина виробу’ > ‘назва виробу’): стрічку з цупкої матерії часто підшивали до такого намиста для його зміцнення та покращання зовнішньої форми. У говірці с. Кривопілля нами зафіксована словоформа *баршиўка*, яку можна кваліфікувати результатом контамінації словосполучення *баршуно́ва о́бшиўка* ‘оксамитовий комірець’. У цьому випадку назвотворення здійснюється на основі зовнішньої подібності намиста й коміра.

Майже на всьому ареалі гуцульських [9: 270; 16: 70; 24], у частині бойківських говірок відома лексема *ґердáн (ґ'ордáн)*, якою позначають стрічку з бісеру (с. Нижній Студений), широку смужку, що до шиї приставала (с. Нижній Березів). Подекуди вона вживається у поліських говірках [10: 38] і як діалектизм у значенні ‘шерстяна стьожка або ажурний комірець з бісеру, якими в Галичині, на Буковині та Закарпатті жінки прикрашають шию або голову, а чоловіки – капелюхи’ подається в [29: II: 54; 11: I: 348]. В українських говорах *ґердáн* – запозичення з румунської мови; пор. рум. *gherdan* ‘намисто, буси’, яке з болг. *гердáн* ‘т.с.’ походить від тур. *gerdan* (*gerden*) ‘шия’, що зводиться до перс. *gerden* ‘т.с.’ [15: I: 499].

В окремих гуцульських говірках на позначення описуваної реалії вживається слово *пáртка*, що є суфіксальним дериватом від угорського *parta* ‘головний убір, вінець’ [15: IV: 298]. В українських говорах основа іншомовного походження *парт-* характеризується високою словотвірною сполучуваністю; лексикографічні праці фіксують такі спільнокореневі слова: *пáрта* ‘дівочий головний убір з оксамиту’ [11: III: 97; 4: II: 257], *пáртиц'а* ‘крайка’ [5: 447], *пáрточка* ‘поперечна кольорова смуга на зітканому полотні’ [1: II: 29]. Побутування назви у формі pl. tantum *партки́* (с. Ділове) мотивується способом носіння такої оздоби (часом на шию брали 2-3 такі смужки з бісеру, кожна з яких шириною була близько 1,5 см.) та, можливо, впливом номена *зґáрди* ‘намисто з монет’.

Останнім часом серед респондентів середнього віку зафіксовані випадки вживання слова *зґáрди* (*зґáрда, ґáрда*) на позначення не лише намиста з монет, а й стрічки з бісеру. Таке сплутування можна пояснити втратою у свідомості мовців чіткої семантичної диференціації між відповідними номенами, слабким ознайомленням із самими реаліями, що репрезентовані цими словами. Непоодинокими є випадки, коли респонденти називають слово та, на жаль, не можуть згадати, яка саме річ ним іменувалася.

Респондентами старшого покоління описувана реалія називається словом *в'іс'óрок* (*в'іс'óрки*) – *з др'ібосен'ких пацéрочок п'ід шúйу присил'áлос'а* (с.Урич). *В'іс'óрок* – назва вузьколокальна, не виявлена в жодних доступних нам етнографічних та лінгвістичних джерелах. Очевидно, що це видозмінена форма іменника *б'іс'óрок* ‘бісер’, утвореного суфіксальним способом від основи польського походження *bisior* ‘вісон, морський шовк’ [15: I: 202], або ж результат народноетимологічного зближення *б'іс'óрок* ‘бісер’ із дієсловом *ви[і]с'íти, в'іс'íти*. Цілком можливим також є виведення *в'іс'óрок* з дієслова *ви[і]с'íти* під впливом *б'іс'óрок*. Вживання в говорах форми pl. tantum *в'іс'óрки* зумовлене, ймовірно, аналогією до *пац'óрки* ‘намисто’.

Паралельно з *в'іс'óрок* в окремих населених пунктах Бойківщини функціонує складена назва *нашúван'і пац'уркú*. Дієприкметник-конкретизатор *нашúван'і*, вказуючи на спосіб виготовлення намиста, одночасно розкриває приховану сему ‘намисто з бісеру, пришите до

стрічки' (пор. *нашивані* < *нашивати* 'пришивати поверх чого-небудь' [29: V: 239]).

У мовленні молодого покоління нами зафіксовані номени *фе́н'ічка*, *б'і́сер*. Уживання слова *б'і́сер* 'дрібне різнокольорове скляне намисто, що застосовується у вишиванні' [29: I: 189] зі значенням 'намисто' – результат метонімічної семантичної модифікації 'матеріал для намиста' > 'намисто'.

3. Нашийна прикраса, виготовлена з нанизаних монет, мідних хрестиків, трубочок: *дука́ти, пац'оркú, моне́тник* (бойк. гов.), *дука́ч, дукач'і́, дóўгойе мони́сто, мони́сто* (закарп. гов.), *зга́рда, моне́ти, тол'а́ри* (гуц. гов.).

Високою частотою вживання характеризується номен *дука́ч, дукач'і́*, що поширений у закарпатському та бойківському говорах (форма – *дука́ти*), зрідка виступає в поліських говірках (поліс. *дука́ти* 'продовгувате намисто; намисто, пронизане разом з монетами' [10: 48]) і як застаріле наводиться Словником української мови [29: II: 433].

Дукачі виготовляли з тонких та дуже великих у діаметрі австрійських дукатів Марії Терезії, замість них пізніше вживали російські рублі або дукачі місцевого виробу з яким-небудь святим образком з одного боку та з портретом цариці Єлизавети чи Катерини з другого [6: 125]. На Західній Україні *дукач'і́* носили під разками намиста або на окремому шнурочку чи ланцюжку. Детально оповідаючи про спосіб носіння такої прикраси, Я. Головацький підкреслює, що намисто з трьох дукатів – ознака середнього достатку, а з п'яти і більше – заможності [8: 22]; у цьому контексті простежується зв'язок з словами *дука́р*, 'багач' [9: 275], *дука́* 'знатний, великий багач, вельможа' [13: I: 500]. У центральній Україні, за даними антрополога Ф. Вовка, *дука́ч* носили окремо від намиста, при чому одну найбільшу „монету підвішують на маленьких ланцюжках до довгого ланцюга, начепленого на шию" [6: 125].

За походженням номен *дука́ч* 'намисто з монет' – результат переосмислення значення слова *дука́т* 'срібна, а потім золота монета', котре, очевидно, через польську та німецьку мови запозичено з італійської; пор. іт. *ducato* 'герцогство, монета', що в свою чергу сягає лат. *dux* 'вождь', утвореного від *ducere* 'очолювати, вести' [15: I: 551]. Диференційна ознака 'кількість монет у намисті', що виявлялася у протиставленні форм *дукач – дукач'і́, дука́ти*, з часом перестала усвідомлюватися мовцями.

За такою ж словотвірною моделлю 'назва монети' – 'назва намиста' реалізувалася метафорично-метонімічна зміна значення слів *монета* 'металевий грошовий знак' [29: IV: 795] > *моне́ти – си́л'енка із моне́т* (с. Кривопілля Ів.-Фр.) й *таляр* 'старовинна срібна монета, що була в обігу в Німеччині, Чехії, Італії та ін., а також на Україні' [29: X: 28] > *тол'а́ри – кора́л'і із мета́лу* (с. Нижній Березів Ів.-Фр.). В українських говорах назва *тол'ар* зафіксована також у значенні

‘большая пуговица, трех дюймов в диаметре, нашиваемая на суконном верхе меховой шапки Галицкого мещанина’, ‘серебряная монета в 75 коп.’ [11: IV: 245] і є запозиченням через польське посередництво з німецької мови; пор. нім. Táler ‘старовинна німецька срібна монета’, що постало внаслідок скорочення та переосмислення Joachimstaler, ‘Долина святого Йоахима’, назви місця, де добувалося срібло і де вперше була викарбувана ця монета 1519 року [15: V: 510].

Спорадично в бойківських говірках паралельно з назвою *дука́ч* виступає форма *моне́тник* – суфіксальний дериват від іменника *монета*, запозиченого з латинської мови; пор. лат. *moneta* ‘монета, гроші, чекан, монетний двір’, що походить від імені богині Юнони Juno Moneta, оскільки монетний двір був у давньому Римі при її храмі [15: III: 507].

Лексема *зґа́рда, ґа́рда* (часто у формі pl. tantum *зґа́рди*) поширена в гуцульських та поодиноко фіксується в поліських говірках [10: 56]. Первісно цим словом іменувалася „найархаїчніша з українських шийних оздоб релігійного характеру... – намисто з мідних литих хрестиків, нанизаних на ремінчик, шнурочок або дріт в один, а часом у два, а то й у три ряди” [6: 125]. У наш час семантичне поле назви дещо модифікувалося: пор. *зґа́рда* ‘намисто з монет або хрестиків’ [11: II: 142; 29: III: 509]; ‘прикраса з монет’ [16: 70]; ‘намисто з срібних монет’ [33: I: 130]; ‘вузький пасок з кораликів на шию’ [9: 281]; ‘велика тепла хустка, яку одягають на плечі в прохолодну погоду’ [10: 56]. Інформатори також зазначають, що *зґа́рда* складалася *з моне́т і паце́рочок* (с. Кривопілля Ів.-Фр.), виготовляли її місцеві майстри: *на меда́лики доробл'а́ли хво́стики і наси́л'ували зґа́рди* (с. Зелене). Історія зберегла навіть імена найталановитіших гуцульських виробників прикрас із металу, майстрів із роду Дудчаків (с. Брустурів), Дручкових (с. Яворів), Харуків (с. Криворівня) [31: 78].

Існують дві думки щодо походження слова. В етимологічному словнику української мови *зґа́рда* кваліфікується як запозичення з польської мови; пор. пол. *garda* ‘кругла бляха на рукоятці палаша або шпаги, яка захищала долоню; намисто з монет’, що походить з фр. *garde* ‘т.с.’, пов’язаного з дієсловом garder ‘зберігати’ [15: I: 473]. Г. Войтів припускає, що „у гуцульському говорі слово закріпилося завдяки румунській мові (пор. рум. zgarda ‘нашийник, ошийник’)” [7: 150]. Ми приєднуємося до міркувань Г. Войтів, особливо беручи до уваги тісні мовні взаємини гуцульського говору з румунськими говірками, ареал назви *зґа́рда*, її часте вживання у значенні ‘намисто; оздоба для шиї у вигляді стрічки’ (верховинські гов.).

Описувана прикраса належить до дуже давніх реалій, рідко зустрічається в повсякденному житті, тому цілком закономірним є явище архаїзації давніх назв і вживання на їх місті універсальної назви *мони́сто*, демінутива *мони́ст'а́*, словосполучення *до́ўге мони́сто*. В останній назві прикметник-конкретизатор *до́ўге*, вказуючи на ознаку ‘розмір виробу’, активізує приховану основну

сему ‘намисто із монет’: в ансамблі шийних прикрас дукати завжди були найдовшими.

Аналіз назв жіночих прикрас для шиї в українських карпатських говорах засвідчує, що ця тематична група об’єднує слова в чітку систему, у складі якої на підставі спільності основних сем ‘матеріал виготовлення’, ‘спосіб виготовлення’, ‘спосіб носіння’ виділяються окремі мікрогрупи.

Основну частину цієї лексичної групи складають слова, утворені засобами української мови: від основ слов’янського походження – *си́л'анка*, *пле́тенка* (суфіксальним способом), *драби́нка*, *р'адкы* (переосмислення первинного значення слова); від основ іншомовного походження – *па́ртка*, *ба́ршанка* (суфіксальним способом), *дука́ти*, *моне́ти*, *кора́л'і*, *пац'о́рки*, *тол'а́ри* (переосмислення значення давніх запозичень). До запозичень відносимо лексеми *бу́си*, *ожере́л':е*, *ґерда́н*, *зга́рда*. Красномовним є той факт, що найдавніший вид шийної прикраси іменується словом, успадкованим від праслов’янської мови – *мони́сто*, котре протягом століть зберегло в досліджуваних говорах семантичну стійкість.

До розряду активно вживаної лексики відносимо також слова *дука́ти, дука́ч, кора́л'і, па́ртка, пац'о́рки, пле́тенка, си́л'анка*, проте значна частина слів описаної тематичної групи (*ба́ршанка, баршу́ка, в’іс'о́рок, зга́рда(и), ґа́рда, ґерда́н, драби́нка, тка́нка*) на даний момент характеризується зниженою частотою вживання, втрачає семантичне навантаження та переходить до складу пасивної лексики.

1. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк, 2000.
2. Бичко З.М. Діалектна лексика Опілля. – Львів: Фенікс, 1997. – 137 с.
3. Буткова Г. Лексична група „прикрас” в українських художніх текстах І пол. ХІХ ст. // Український діалектологічний збірник. – К., 1997. – Кн. 3. – С. 267 – 272.
4. Верхратський І. Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів. – Ч. 1. Говори з наголосом движимим. – Львів, 1899. – 276 с.; Ч. 2. – Голоси з наголосом сталим. – Львів, 1901. – 280 с.
5. Верхратський І. Про говір галицьких лемків // Збірник філологічної секції НТШ. – Т. 5. – Львів, 1902.
6. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. – Прага, б. р. в. – 355 с.
7. Войтів Г.В. Назви жіночих шийних прикрас у гуцульському говорі // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 149 – 156.
8. Головацкий Я.Ф. О народной одежде или убранстве русинов или русских в Галичине или Северо-Восточной Венгрии. – Спб., 1877. – 85 с.
9. Горбач О. Словник говірки с. Бродина (повіт Радівці, Румунія) // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 247– 364.
10. Гримашкевич Г.І. Словник назв одягу та взуття середньо поліських і суміжних говірок. – Житомир, 2002. – 184 с.
11. Грінченко Б.Д. Словарь української мови: У 4 т. – К., 1907 – 1909.
12. Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997.
13. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1955. – Т. 1 – 4.
14. Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських

народних говорів Закарпатської області Української РСР (Україна): Лексика – Ужгород, 1958 –1993. – Ч. 1 – 3.
15. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Т. 1 – 4.– К., 1982 – 2004
16. Кобилянський Б. Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття // Український діалектологічний збірник. – К., 1928. – Кн. 1. – 180 с.
17. Корзонюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 62–267.
18. Курило О. Матеріяли до української діалектології та фольклористики. – К., 1928 – 136 с.
19. Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження: У 2 т. / Ю. Гошко (відп. ред.). – Львів, 1999. – 360 с.
20. Лисенко П.С. Словник поліських говорів. – К.: Наук. думка, 1974.– 260 с.
21. Матейко Е.И. Этнографические особенности одежды бойков // Карпатский сборник. – М., 1972. – С. 66–75.
22. Назви одягу та взуття Правобережного Полісся / За ред. М.В. Никончука. – Житомир, 1998. – 230 с.
23. Общекарпатский диалектологический атлас. – Вып. 2. – М., 1988.
24. Онишкевич М.Й. І.С. Свєнціцький як діалектолог // Питання слов'янського мовознавства. – Львів: Вид-тво Львів. ун-ту, 1958. – Кн. 5. – 219 с.
25. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 т. – К., 1984.
26. Паламарчук Л.С. Словник специфічної лексики говірки с. Мусіївки (Вчорайшенського району Житомирської області) // Лексикографічний бюлетень. – К., 1958. – Вип.VI. – С. 22 – 36.
27. Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини: Навч. посібник. – Дніпропетровськ, 1990. – 100 с.
28. Словник буковинських говірок. – Чернівці: Вежа, 2004. – 688 с.
29. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970 – 1980.
30. Соколовская А.С. Полесские названия одежды и обуви // Лексика Полесья: Материалы для полеского диалектного словаря. – М., 1969. – С. 281 – 320.
31. Суха Л. Художественная обработка металла на Гуцульщине // Карпатский сборник. – М., 1972. – С. 75 – 80.
32. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т.– М., 1963 –1974.
33. Шухевич В. Гуцульщина: У 5 т. – Т. I – IV. – Верховина, 1997 – 2000.